

Research Paper

Jurisprudential Investigation Of Crimes Requiring Death Penalty With The Approach Of Mitigating Punishment In The Hanbali And Shafi'i Schools Of Thought And Its Comparison With The Laws Of Iran

Akram Shafeei¹, Mahnaz Salimi^{*2}, Javad Rajabi Salman²

1. PhD student, Department of Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 161-176

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Crimes
Warranting Execution,
Hanbali, Shafi, Reduction
Of Punishment.*

Abstract

The present study was carried out with the aim of applying jurisprudential rulings of crimes leading to death in the Hanbali and Shafi'i schools of thought and its application to relevant laws of Iran with the approach of mitigating the punishment with a descriptive-adaptive method. This research investigated cases of retribution, types of extreme crimes, sexual crimes, crimes against religion and social security, and execution in repeat crimes. The results show that the jurisprudential rulings of crimes warranting death in the Shafi'i and Hanbali religions, as well as in the articles of the Islamic Penal Code, have many similarities, but there are also differences in some cases. For example, in all three, the punishment of taking life is considered for crimes such as adultery, adultery, corruption of the earth, and crimes that are known as intentional crimes against the soul and human life. The differences that can be seen in the two religions and the criminal law are often the difference in the number of crimes punishable by death and the difference in the conditions and verification of crimes punishable by death. For example, in Iran's Islamic Penal Code, crimes such as drug trafficking, kidnapping, distortion of religion, abuse of power, and espionage are subject to death, while these crimes are not subject to death in Shafi'i and Hanbali jurisprudence. In some other crimes that require execution, the conditions and punishment of crimes in Iran's Islamic Penal Code are different from Shafi'i and Hanbali jurisprudence.

Citation: Shafeei, A., Salimi, M., & Salman, J. R. (2024). *Jurisprudential Investigation Of Crimes Requiring Death Penalty With The Approach Of Mitigating Punishment In The Hanbali And Shafi'i Schools Of Thought And Its Comparison With The Laws Of Iran*, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 161-176.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.127959.1375

DOR:

* **Corresponding author:** Akram Shafeei, **Email:** salimi_ma31@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Today, in the field of Islamic criminal law and rulings, a fundamental question arises: how does the interaction between religious tradition regarding the death penalty and criminal law align with modernity and the foundations of modern law? The criteria of contemporary society for defining crime and the death penalty, as well as the set of criminal laws, may not always be compatible with religious tradition. This raises the question of whether Shari'i texts regarding the death penalty will remain constant and unchanged forever, despite all intellectual and cultural developments and human demands and expectations from religion. Can the criteria and foundations within religion be adapted to meet the intellectual and cultural requirements of an inherently changing and modern society? In short, due to the deep and obvious conflict between the rationality of the contemporary world and some criminal laws of Islam, providing intra-religious solutions to resolve this conflict and reduce the punishment is the subject of this research. All jurisprudence books that discuss the death penalty focus only on the Shari'a rule, detailing when and for what reasons the punishment can be implemented. They rarely, if ever, address the philosophy behind it or explore ways to mitigate the punishment. There is no independent chapter dedicated to these aspects.

Methodology

The current research is applied in terms of purpose and descriptive-comparative in terms of method and nature. It gathers information using resources and texts related to the topic. The research is conducted in four stages: description, analysis, comparison and matching, and evaluation and proposal.

Results and Discussion

Imam Shafi'i considers stoning as the punishment for adultery and cites the words of the second Caliph and the Prophet's (PBUH) tradition. He says that stoning is prescribed in God's book for men and women who have committed adultery or confessed to it. The Shafi'i jurists agree that anyone who commits

adultery with his mahrams is subject to the law and the punishment is death. Forcible adultery has not been discussed independently and carries no special punishment other than the general punishments for adultery. In the case of a non-Muslim committing adultery with a Muslim woman, the punishment is the same as for a Muslim. There are three opinions about sodomy (Liwat): it is equivalent to adultery, punishable by death in any case, or stoning for the perpetrator and flogging and exile for the passive participant. The Hanbalis believe that verse 33 of Surah Ma'idah was revealed about bandits and mention three conditions for defining a fighter: being in the desert, carrying a weapon, and taking money openly. Ibn Qudama says that muharibeh (armed robbery) must occur in the desert with a weapon, and taking money secretly is considered theft. If a woman is among the fighters and kills someone or loots money, the prescribed punishment does not apply. The Hanbalis arrange the punishments for warlords according to the severity of the crime. The Islamic Penal Code has similar provisions and considers punishments such as execution, crucifixion, amputation, or exile for muharibeh. Repentance before the crime is proven does not annul the punishment, but if the crime is proven by confession, the judge can request a pardon.

Conclusion

This research shows that due to the many similarities between the jurisprudence rulings of the crimes warranting death in the Shafi'i and Hanbali schools and the Islamic Penal Code, it is possible to provide common solutions to mitigate the death penalty. These strategies can play an important role in reducing the use of the death penalty in Iran's legal system. In the following, some of these similarities and solutions are mentioned in more detail:

- Exemption from the death penalty in case of repentance: In Shafi'i and Hanbali jurisprudence, repentance from crimes that warrant the death penalty leads to pardon and forgiveness. In Iran's Islamic Penal Code, if the criminal repents before the crime is proven and the judge is convinced of his repentance and reformation, then the punishment will be waived.

- Delay in the execution of the death penalty: In Shafi'i and Hanbali jurisprudence, if the execution of the death penalty causes the offender or one of his guardians to be humiliated, the judge can postpone the execution of the sentence. In the Islamic Penal Code of Iran, if the implementation of the adultery limit causes the dignity of a woman or adulteress or one of their guardians to be

violated, the judge can postpone the implementation of the limit.

- Pardon from the death penalty: in Shafi'i and Hanbali jurisprudence, pardon from the death penalty is granted by the guardian of Muslims. In Iran's Islamic Penal Code, if the head of the judiciary or the Supreme Leader pardons the criminal, the limit will be waived.

References

1. The Holy Quran. [In Persian]
2. Ibn Qudamah, A. A. (1985). *Al-Mughni*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
3. Ibn Qudamah, A. M. (1989). *Al-Sharh Al-Kabir*. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi. [In Persian]
4. Ansari, Z. (2002). *Asna Al-Matalib Fi Sharh Rawd Al-Talib*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya. [In Persian]
5. Bajirmi, S. M. (1995). *Hashiyat Al-Bajirmi Ala Al-Khatib*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya. [In Persian]
6. Bahuti, M. Y. (1998). *Kashf Al-Qina*. Riyadh: Maktabat Al-Nasr Al-Haditha. [In Persian]
7. Jaziri, A. R., Ghrowi, S. M., & Mazah, Y. (1999). *Al-Fiqh Ala Al-Madhab Al-Arba'a Wa Madhab Ahl Al-Bayt*. Beirut: Dar Al-Thaqalayn. [In Persian]
8. Janipour, K. (2009). *The Death Penalty in Iranian Criminal Law and Imami Jurisprudence*. Master's thesis, Faculty of Islamic Studies, Imam Sadiq University. [In Persian]
9. Jawziyyah, M. I. (1996). *Al-Turuq Al-Hukmiyyah Fi Al-Siyasah Al-Shar'iyah*. Beirut: Dar Al-Ihya Al-Ulum. [In Persian]
10. Habibzadeh, M., & Alipour, A. (2013). Prohibition of Discretionary Death Penalty in Imami Jurisprudence. *Journal of Islamic Jurisprudence and Law Studies*. [In Persian]
11. Dimiyati, A. M. (1998). *Hashiyat l'anat Al-Talibin Ala Hall Alfaz Fath Al-Mu'in Li Sharh Qurrat Al-'Ayn Bi Muhimmat Al-Din*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
12. Rafi'i, A. M. (1989). *Fath Al-Aziz Fi Sharh Al-Wajiz*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
13. Ramli (Al-Shafi'i Al-Saghir), S. D. M. (1984). *Nihayat Al-Muhtaj Ila Sharh Al-Minhaj*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
14. Zuhayli, W. (1991). *Al-Uqubat Al-Shar'iyah Wa Al-Qada Wa Al-Shahadat*. No place: Publications of the College of Islamic Da'wah for the Great Jamahiriya. [In Persian]
15. Zarqani, A. B. (1998). *Sharh Al-Zarqani*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
16. Sarakhsi, S. A. D. (2000). *Al-Mabsut*. Beirut: Dar Al-Maarifah. [In Persian]
17. Shafi'i, M. I. (1997). *Al-Umm*. Beirut: Dar Al-Maarifah. [In Persian]
18. Sharbini Shafi'i, K. (1993). *Mughni Al-Muhtaj Ila Ma'rifat Alfaz Al-Minhaj*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Persian]
19. Samadi Mahalleh, S. (2011). *A Comparative Study of the Death Penalty in Fiqh and Iranian Law with France*. Master's thesis, Payame Noor University of Tehran Province, Faculty of Humanities. [In Persian]
20. Tabatabai, M. H. (1974). *Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran*. Tehran: Dar Al-Kutub Al-Islamiya. [In Persian]
21. Abd Al-Malik, J. (1992). *Al-Mawsu'ah Al-Jina'iyah*. Beirut: Dar Ihya Al-Turath Al-Arabi. [In Persian]
22. Awda, A. (1984). *Al-Tashri' Al-Jina'i Al-Islami*. No place: Dar Al-Kutub Al-Arabi. [In Persian]
23. Firuzabadi Shirazi, I. A. (2014). *Al-Muhadhdhab Fi Fiqh Al-Imam Al-Shafi'i*. Cairo: Mustafa Al-Babi Al-Halabi & Sons Publishing Company. [In Persian]
24. Mawardi, A. M. (1985). *Al-Ahkam Al-Sultaniyya*. Qom: Islamic Information Office. [In Persian]
25. Muzani, I. Y. (1989). *Mukhtasar Al-Muzani*. Beirut: Dar Al-Maarifah. [In Persian]
26. Maghribi, N. M. (1965). *Da'a'im Al-Islam*. Qom: Ahlul Bayt Institute. [In Persian]
27. Najafabadi, S. H., & Ayati, S. M. R. (2016). Transformation and Replacement of Islamic Punishments (Hudud and Ta'zir) According to the Needs of Time. *Journal*

of Islamic Jurisprudence and Law
Research, 13(46), 89-112. [In Persian]

28. Nawawi, Y. S. (1992). Rawdat Al-Talibin.
Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya. [In
Persian]

مقاله پژوهشی

بررسی فقهی جرائم مستوجب اعدام با رویکرد تخفیف مجازات در مذاهب حنبلی و شافعی و تطبیق آن با قوانین موضوعه ایران

اکرم شفیعی: دانشجوی دکتری، گروه حقوق، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

مهناز سلیمی*: استادیار، گروه حقوق، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

جواد رجبی سلمان: استادیار گروه حقوق، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۱۶۱-۱۷۶ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید 	پژوهش حاضر با هدف تطبیق احکام فقهی جرائم موجب اعدام در مذاهب حنبلی و شافعی و تطبیق آن با قوانین موضوعه ایران با رویکرد تخفیف مجازات با روش توصیفی-تطبیقی انجام شده است. این پژوهش موارد قصاص، انواع جرایم حدی، جرایم جنسی، جرایم علیه دین و امنیت اجتماعی و اعدام در تکرار جرایم را مورد بررسی قرار داد. نتایج بیانگر این است که احکام فقهی جرائم مستوجب اعدام در دو مذهب شافعی و حنبلی و همچنین در مواد قانون مجازات اسلامی شباهت‌های زیادی دارند، اما در برخی موارد تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. به عنوان مثال در هر سه، مجازات سلب حیات برای جرائمی مانند زنا، لواط، محاربه، افساد فی الارض و جرایمی که به عنوان جنایات عمدی علیه نفس و جان انسان شناخته می‌شوند در نظر گرفته شده است. تفاوت‌هایی که در دو مذهب و قانون جزا مشاهده می‌شود اغلب تفاوت در تعداد جرائم مستوجب اعدام و تفاوت در شرایط و احراز جرائم مستوجب اعدام است. به عنوان مثال در قانون مجازات اسلامی ایران، جرائمی مانند قاچاق مواد مخدر، آدم‌ربایی، تحریف دین، سوء استفاده از قدرت و جاسوسی، مستوجب اعدام هستند، در حالی که این جرائم در فقه شافعی و حنبلی، مستوجب اعدام نیستند. در برخی از جرائم دیگر مستوجب اعدام، شرایط و احراز جرائم در قانون مجازات اسلامی ایران با فقه شافعی و حنبلی متفاوت است. به عنوان مثال، در قانون مجازات اسلامی ایران، زناى محصنه با شهادت چهار مرد عادل اثبات می‌شود، در حالی که در فقه شافعی و حنبلی، زناى محصنه با اقرار چهار بار زناکار اثبات می‌شود. جهت تخفیف مجازات در جرایم مستوجب اعدام راهکارهایی در نتایج این پژوهش عنوان گردیده است.

واژه‌های کلیدی:

جرائم مستوجب اعدام، حنبلی، شافعی، تخفیف مجازات.

استناد: شفیعی، اکرم؛ سلیمی، مهناز؛ رجبی، سلمان جواد. (۱۴۰۳). بررسی فقهی جرائم مستوجب اعدام با رویکرد تخفیف مجازات در مذاهب حنبلی و شافعی و تطبیق آن با قوانین موضوعه ایران، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، صص ۱۶۱-۱۷۶.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.127959.1375

DOR:

مقدمه

امروزه در حوزه احکام و حقوق کیفری اسلام، این سؤال اساسی مطرح است که تعامل سنت دینی در باب مجازات اعدام و حقوق کیفری با تجدد بشری و مبانی حقوق مدرن چگونه است؟ چه بسا ملاکات انسان معاصر در باب تعریف جرم و مجازات اعدام و مجموعه حقوق کیفری، با سنت دینی و ملاکات انسان معاصر در برخی موارد منطبق و سازگار نباشد. حال این سوال مطرح می گردد که آیا نصوص شرعی در خصوص مجازات اعدام در گستره زمان و مکان با وجود تمام تحولات فکری و فرهنگی بشر و جمیع مطالبات و انتظارات او از دین، تا ابد ثابت و لایتغیر می ماند یا اینکه ملاکات و بسترهایی درون دینی را می توان مبنای تحول و سازگاری نصوص دینی با مقتضیات فکری و فرهنگی بشر ذاتاً متحول و متجدد معرفی نمود؟ و بطور خلاصه با توجه به وجود تعارض عمیق و آشکار بین عقلانیت جهان معاصر با برخی احکام کیفری اسلام، ارائه راهکارهایی درون دینی جهت رفع این تعارض و تخفیف مجازات و چه بسا همانندهای آن موضوع این پژوهش است. تمام کتب فقهی که در خصوص اعدام بحث نموده اند صرفاً به بیان حکم شرعی و اینکه مجازات در چه مواقعی و به چه عللی قابل اجراست پرداخته اند و در موارد نادر و خیلی محدود از فلسفه ی آن صحبت نموده اند و اینکه راه های تخفیف این مجازات چیست و راهکارهای آن چگونه است باب مستقلی وجود ندارد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

تحقیقات متعددی در خصوص اعدام انجام شده است؛ نتایج تحقیقی نجف آبادی و آیتی (۱۳۹۵)، بیانگر این است که تبدیل و جایگزینی مجازاتهای شرعی منصوص و غیرمنصوص با سایر مجازاتهای متعارف یا روش های اصلاح گرایانه، از نظر قواعد و ساختارهای درون دینی امکان پذیر و از نگاه متناسب با مقتضیات زمان یک ضرورت تاریخی است. علی پور و حبیب زاده (۱۳۹۲)، در مقاله ای با مقایسه تعزیر با سایر مجازاتهای شرعی، امعان نظر به فلسفه وضع تعزیر، عنایت به برخی قواعد حاکم بر فقه کیفری و نیز با استمداد از اصول فقه، معتقدند که اجرای اعدام به عنوان مجازات تعزیری، به دلیل برخورد با مانع شرعی، و نقض غرض اصلی شارع از جعل و تشریع تعزیرات محسوب می گردد. صمدی محله (۱۳۹۰)، تحقیقی با هدف اثبات حقانیت مجازات اعدام انجام داد و در این پژوهش سعی نموده که با استفاده از منابع دینی و فقهی به این هدف دست نماید. جانی پور (۱۳۸۸)، تحقیقی با هدف بررسی تطبیقی مجازات اعدام در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه انجام داده است. علاوه بر این تحقیقات دیگری هم در سال های گذشته در خصوص اعدام انجام شده است اما هیچکدام به طور مستقل مساله تخفیف مجازات را در مذاهب حنبلی و شافعی و قانون مجازات اسلامی مطرح نکرده اند که سعی و تلاش محقق این است در این پژوهش این مسئله رنگ بیشتری به خود بگیرد. بدین لحاظ مراد از تخفیف مجازات، تبیین راهکارهایی درون دینی چون تمسک و استناد به فتاوی فقهی، یا اصولی چون اصل عدالت و کرامت آدمی است که بتوان با استناد به آنها احکام عقلایی برآمده از مقتضیات زمان و مکان و از جمله قوانین موضوعه بشری که از اصول و قواعد ساختاری دین استخراج گشته اند؛ بتوانند جایگزین احکام منصوصه شرعی قرار گیرند و از اعتبار و حجیت شرعی برخوردار باشند. برای مثال روش ها و راهکارهای علمی جهت بازپروری، اصلاح و بازگرداندن مجرمین به جامعه بتوانند جایگزین حکم اعدام قرار گیرند.

امروزه در بین کشورها روندی به سوی لغو مجازات اعدام مشاهده می شود تا جایی که بسیاری از کشورها با ادعای حمایت از حقوق بشر، مجازات اعدام را از قوانین خود حذف کرده اند. با توجه به اینکه حقوق کیفری ایران مبتنی بر حقوق جزای اسلام و متأثر از قواعد شرع می باشد و دین مبین اسلام آخرین شریعت است که احکام و قوانین اساسی آن در طول زمان دستخوش تغییر و تبدیل نمی شود لذا مجازات اعدام هم در حقوق ایران بر اساس دستورات شرع مقدس اسلام در این زمینه شکل می گیرد. بنابراین با این شرایط، بررسی نحوه اجرای حکم اعدام اهمیتی دوچندان پیدا می کند و جا دارد این مسئله از نظر فقهی و حقوقی مورد مطالعه قرار گیرد. نتایج احتمالی تحقیق حاضرچه بسا منجر به کشف حقایق و راهکاری در خصوص تخفیف مجازات جرائم موجب اعدام شود که در آینده به عنوان مرجع مستند و معتبری مورد استفاده دستگاه قضایی و متولیان امر شود.

قصاص

قصاص به دو قسم قصاص نفس و قصاص عضو تقسیم می‌شود. حکم قصاص از احکام مسلم دین اسلام دانسته شده که آیاتی از قرآن، روایات متواتر و اجماع بر آن دلالت می‌کند. در این مقاله منظور از قصاص، قصاص نفس است.

قصاص در فقه شافعی

شافعیه قتل را به سه گروه عمد، شبه عمد و خطائی تقسیم می‌کنند و در قتل عمد، جانی را مستحق قصاص و در قتل شبه عمد، عاقله جانی را ملزم به پرداخت دیه مغضله (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۷، ۳۴۸) و در قتل خطائی نیز، عاقله را موظف به پرداخت دیه میدانند (مزنی، ۱۴۱۰ق، ۲۵۴). به عقیده شافعی، اگر انسان آزادی مرتکب قتل عمد یک برده شود، قصاص نخواهد شد، ولی اگر برده، مرتکب قتل یک انسان آزاد شود، به طریق اولی قصاص خواهد شد، زیرا قاتل و مقتول باید از نظر طبقه اجتماعی هر دو آزاد و یا هر دو برده باشند (شرینی، ۱۴۱۳ق، ۴، ۱۶). همچنین مرد در قبال کشتن زن، بدون پرداخت نصف دیه قصاص می‌شود (همان منبع). بنا بر قول شافعی، مؤمن در قبال کافر کشته نمی‌شود (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵، ۲۸۴-۲۸۲). همچنین اگر پدری مرتکب قتل فرزند خود شود، فقط ملزم به پرداخت دیه به اولیای دیگر فرزند می‌باشد، مگر این که از طرف آن‌ها مورد عفو قرار گیرد، چون پدر را در قبال کشتن فرزند خود قصاص نمی‌کنند (شرینی، ۱۴۱۳ق، ۴، ۱۸).

یکی دیگر از شرایط قصاص این است که قاتل، بالغ باشد. بنابراین، اگر نابالغ مرتکب قتل عمد شود، قصاص نخواهد شد و این مسأله مورد اتفاق فقهای شافعیه می‌باشد (همان منبع، ۱۵) و معتقدند که خود طفل مسئول پرداخت دیه است. فقهای شافعی، بین جنون قبل از صدور حکم و بعد از آن، تفاوت قائل هستند. به نظر شافعیه اگر جنون، قبل از محاکمه عارض شود، مانع از محاکمه و صدور حکم نیست، چون آن چه ممکن است مانع از محاکمه شود، عجز متهم از دفاع می‌باشد و از نظر این‌ها عجز از دفاع، مانع محاکمه نیست، همانگونه که شخص کر و لال و غیره که قدرت دفاع ندارند، قابل محاکمه هستند (همان منبع، ۱۳۷). بر مبنای این نظریه شرط اعمال مجازات این است که شخص در هنگام مجازات مکلف باشد. بنابراین، علت توقف محاکمه، عجز از دفاع نیست، بلکه عدم تحقق، شرط مجازات است، اما اگر جنون، بعد از محاکمه و صدور حکم عارض شود، شافعی معتقد است که مانع اجرای حکم نمی‌شود، مگر این که مجازات «حد» بوده و با اقرار ثابت شده باشد، در این صورت نمی‌توان مجازات را اجرا کرد، چون در حدود، مقرر هر وقت از اقرار خود برگردد و انکار کند، از او پذیرفته می‌شود و جنون مانع می‌شود که مجنون از اقرار خود برگردد، ولی اگر دلیل دیگری وجود داشته باشد، مانعی برای اجرای مجازات وجود ندارد (نووی، ۱۴۱۲ق، ۳، ۳۲۱).

در خصوص قاتل مست معتقدند که اگر قاتل در استعمال مسکرات، تعدد داشته است، قابل مجازات است و نسبت به اعمالی که در حال مستی انجام داده نیز مسئول است، ولی اگر تعدد نداشته و معذور باشد مسئولیت ندارد (شرینی، ۱۴۱۳ق، ۴، ۱۵). قتل در حال خواب را نیز همچون قتل خطایی می‌دانند و مرتکب آن را مستحق قصاص نمی‌دانند، چون روایت رفع القلم، مسئولیت را متوجه قاتل نمی‌داند (نووی، ۱۴۱۷ق، ۱۸، ۳۷۰). شافعیه معتقدند که کشتن شخص مهدورالدم مانند شخص مستوجب حد رجم، موجب قصاص نخواهد بود، چون مجازات حد، نه قابل تأخیر و نه قابل عفو می‌باشد، بلکه یک واجب شرعی است (شرینی، ۱۴۱۳ق، ۴، ۱۴). از نظر آنها تفاوتی بین کشتن مجرم، قبل از اثبات جرم و صدور حکم یا بعد از آن وجود ندارد، ولی در صورتی که قبل از صدور حکم باشد، قاتل باید با ادله شرعی جرم را ثابت کند، در غیر این صورت مرتکب قتل غیر مشروع شده و قصاص خواهد شد (همان منبع).

قصاص در فقه حنبلی

حنابله قتل را به سه نوع عمد، شبه عمد و خطائی تقسیم می‌کنند و در قتل عمد، قاتل را مستحق قصاص میدانند و عاقله را موظف به پرداخت دیه در قتل خطائی و دیه مغضله در قتل شبه عمد می‌کنند (ابن قدامه، ۱۴۰۹ق، ۹، ۴۸۲). بنا به اعتقاد حنابله، قاتل و مقتول باید از نظر طبقه اجتماعی هر دو آزاد و یا هر دو برده باشند (همان منبع، ۳۵۶). همچنین آنها بنا به نظر قول مشهور، مرد را در قبال کشتن زن، بدون پرداخت نصف دیه قصاص می‌کنند (همان منبع)، و قول به پرداخت نصف

دیه، بسیار ضعیف شمرده شده است (ابن قدامه، ۱۴۰۵ ق، ۳۷۷، ۹). مؤمن نیز در قبال کافر کشته نمی شود (جزیری، ۱۴۱۹ ق، ۲۸۲-۵، ۳۴۲-۹، ۱۴۰۵ ق، ۳۴۱-۹).

یکی دیگر از شرایط قصاص این است که مقتول فرزند قاتل نباشد، به عبارت دیگر، پدر را در قبال کشتن فرزند خود قصاص نمی کنند. حنبله به استناد حدیث نبوی «لا یقتل والد بولده» پدر را در قبال کشتن فرزند خود قصاص نمی کنند ولی مادر در قتل فرزندش قصاص می شود. در ضمن جد مادری را داخل در جد پدری نمی دانند؛ یعنی در صورتی که جد مادری نوه اش را بکشد، قصاص می شود، ولی جد پدری را به استناد حدیث «انت و ملاک لابییک» قصاص نمی کنند (ابن قدامه، ۱۴۰۹ ق، ۳۷۴، ۹). بنابراین، اگر پدری مرتکب قتل فرزند خود بشود، فقط ملزم به پرداخت دیه به اولیای دیگر فرزند می باشد، مگر این که از طرف آنها مورد عفو قرار گیرد (ابن قدامه، ۱۴۰۵ ق، ۳۵۹، ۹). البته در این خصوص علاوه بر دیه، بر تعزیر او توسط حاکم نیز تأکید شده است که ظاهراً در صورت عفو اولیا نیز قابل اعمال می باشد (ابن قدامه، ۱۴۰۹ ق، ۳۷۱، ۹). در مورد علت این شرط گفته شده که پدر، چون سبب وجود فرزند خود است، بنابراین فرزند نمی تواند سبب نابودی او شود (ابن قدامه، ۱۴۰۵ ق، ۳۵۹، ۹ و جزیری، ۱۴۱۹ ق، ۲۷۵، ۵).

بلوغ نیز از شروط قصاص است و قاتل باید به بلوغ شرعی رسیده باشد. بنابراین، اگر غیر بالغ مرتکب قتل عمد شود، قصاص نخواهد شد (ابن قدامه، ۱۴۰۹ ق، ۳۵۰، ۹) و عاقله را مسئول پرداخت دیه مقتول میدانند (همان منبع، ۳۸۶). قصاص مشروط به عدم جنون قاتل است. بنابراین، اگر مجنون مرتکب قتل عمد شود، عاقله او مسئول پرداخت دیه است و این مسأله مورد اتفاق همه فقههای حنبله می باشد (جزیری، ۱۴۱۹ ق، ۳۱۲). حنبله، جنون عارض قبل از محاکمه را مانع محاکمه می دانند و معتقدند باید محاکمه را تا هنگام زوال جنون به تأخیر انداخت (ابن قدامه، ۱۴۰۵ ق، ۱۱۱، ۱۰).

اما اگر جنون، بعد از محاکمه و صدور حکم عارض شود، احمد بن حنبل معتقد است که مانع اجرای حکم نمی شود، مگر این که مجازات «حد» بوده و با اقرار ثابت شده باشد، در این صورت نمی توان مجازات را اجرا کرد، چون جنون مانع می شود که مجنون از اقرار خود بر گردد (همان منبع). شخص مست مانند مجنون، فاقد عقل است، لذا بنا به نظر فقههای حنبلی مذهب، قصاص بر او نیست (همان منبع، ۳۵۷، ۹). همچنین انسان در حال خواب، فاقد قدرت درک و آگاهی نسبت به اعمال و رفتار خود می باشد و نمی تواند رفتار خود را کنترل یا در مورد آن تصمیم گیری کند، لذا مجازات چنین شخصی بر خلاف عدالت است (همان منبع).

حنبله هر زایل العقلی، چون انسان خوابیده و مغمی علیه را به استناد روایت «رفع القلم» فاقد مسئولیت کیفری می دانند؛ زیرا عمل آنها بدون قصد بوده و مانند قاتل خطایی به شمار می رود (ابن قدامه، ۱۴۰۵ ق، ۳۵۷، ۹). در ضمن حنبله معتقدند که کشتن افراد مهذور الدم، موجب قصاص نخواهد بود (همان منبع، ۳۴۷، ۳).

قصاص در قانون مجازات اسلامی

کتاب سوم قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ با اصلاحات سال ۹۹ به بحث قصاص و انواع آن در چهار بخش به شرح زیر پرداخته است. بخش اول: مواد عمومی، بخش دوم: قصاص نفس، بخش سوم: قصاص عضو، بخش چهارم: اجرای قصاص.

فصل سوم از بخش اول این کتاب شرایط اعمال مجازات قصاص را بیان می نماید که به اختصار شامل موارد زیر است:

۱- برای اعمال قصاص اولاً باید دین مرتکب و قربانی یکی باشد. به همین دلیل قصاص مسلمان در برابر کافر، انجام نمی شود.
۲- دومین شرط اعمال قصاص این است که مرتکب جرم، پدر یا جد پدری قربانی نباشد. این مجازات نسبت به پدر و جد پدری اعمال نمی شود.

۳- سومین شرط این است که مرتکب، در زمان اعمال جنایت عاقل بوده باشد.

۴- مورد بعدی برای اعمال قصاص این است که اگر قربانی مهذور الدم باشد (یعنی کسی که خودش هدر است) مجازات قصاص متوجه مرتکب نیست.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش و ماهیت توصیفی-تطبیقی می باشد. ابزار گردآوری اطلاعات فیش برداری با استفاده از منابع و متون مرتبط موضوع می باشد. مراحل اجرایی در این پژوهش به ترتیب در چهار مرحله توصیف، تحلیل، مقایسه و تطبیق، ارزیابی و پیشنهاد انجام می شود.

بحث و یافته‌های تحقیق

انواع جرایم حدی

در مورد انواع جرایم حدی، اقوال مختلفی در کتب فقهی است. علت این امر اختلافات مبنایی موجود بین فقه‌های اسلامی است. بعضی از این فقها تنها جرایمی را حدی می دانند که در قرآن (نور/ ۲ و ۴ و مائده/ ۳۳) ذکر شده باشند و بعضی دیگر، ذکر آن را در کتاب لازم ندانسته و تنها تعیین مجازات را از ناحیه کتاب یا سنت، ملاک حدی بودن جرم می‌دانند.

جرایم جنسی مستوجب اعدام در فقه شافعی

امام شافعی، مجازات زناى محصنه را رجم دانسته و در این خصوص به قول خلیفه دوم استناد کرده است. وی میگوید: «رجم در کتاب خداوند، مجازات مردان محسن و زنان محصنه ای است که بینه بر زناى آنها باشد، یا از آن شخص باردار شده باشند و یا خود شخص به زناى خود اعتراف کند» (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۶، ۱۶۷). همچنین به سنت فعلی و قولی پیامبر (ص) استناد می کند، به دلیل اینکه پیامبر ماعز را پس از سؤال از احصانش و غامدیه را پس از اعتراف به شوهر داشتن رجم کرد (شافعی، ۱۴۱۷ق، ۱۳۲). ولی در هر صورت جمع رجم و صد تازیانه برای زانی پذیرفته نشده است (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵، ۶۴). فقه‌های شافعیه اجماع دارند که هر کس با هر نوع از محارم خود زنا کند، حد بر او جاری می شود و گفته شده است که مجازات آن قتل می باشد (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵، ۹۸). فقه‌های شافعی مذهب، زناى به عنف را به صورت مستقل مورد بحث قرار نداده اند و مجازات خاصی جز مجازات های عمومی زنا برایش در نظر نگرفته اند. در مورد زناى غیرمسلمان با زن مسلمان در منابع شافعیه، مطالب صریحی نیست و بحث آنها در مورد این موضوع است که آیا کافر زانی همان مجازات های مسلمان را دارد یا خیر؟ شافعیان گفته اند: حدود بطور کلی و بخصوص در صورت عرضه بر حاکم، بر یهودیها اقامه می شود و به سنت پیامبر که دو یهودی را بخاطر زنا رجم کرد، استناد می کنند (مزنی، ۱۴۱۰ق، ۱۷۸). فقه‌های شافعی در مورد جرم لواط دارای سه قول هستند (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۷، ۱۹۲؛ رملی، ۱۴۰۴ق، ۷، ۴۰۴-۴۰۳؛ فیروز آبادی شیرازی، ۱۴۳۶ق، ۲، ۲۸۵ و انصاری، ۱۴۲۲ق، ۴، ۱۲۶):

الف) حکم لواط حکم زنا است. بنابراین، اگر فاعل و مفعول محسن باشند، رجم و در غیر این صورت تازیانه و تبعید جاری خواهد شد.

ب) مجازات فاعل جرم (لائط) و مفعول آن (ملوط) در هر حال قتل است چه محسن باشند یا نباشند.

ج) لائط همواره رجم می‌شود، ولی ملوط رجم نمی‌شود، بلکه تازیانه خورده و تبعید می‌شود و فرقی بین احسان و عدم احسان وجود ندارد.

جرایم جنسی مستوجب اعدام در فقه حنبلی

فقه‌های حنابله نیز مجازات رجم را برای زانی محسن و زانیه محصنه در نظر می گیرند و دلیل آن را آیه شریفه ای می‌دانند که به دنبال آیه زنا^۱ آمده، ولی با حفظ حکم، نسخ تلاوتی شده است (اگر آیه ای در قرآن حکمش بماند ولی تلاوتش منسوخ شود بنحوی که دیگری به عنوان قرآن تلاوت نشود ولی حکمش باقی باشد، به اینگونه نسخ، نسخ تلاوتی می‌گویند)

۱ - «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ باید شما مؤمنان هر یک از زنان و مردان زناکار را به صد تازیانه مجازات و تنبیه کنید و هرگز در باره آنان در دین خدا رأفت و ترجم روا ندارید اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید و باید عذاب آن بدکاران را جمعی از مؤمنان مشاهده کنند» (سوره نور، ۲)

(طباطبائی، ۱۳۹۴ق، ۲۵۲)، گرچه در این حکم به سنت قولی و فعلی پیامبر اکرم(ص) نیز استناد می‌کنند. ابن قدامه در کتاب خود پس از بیان وجوب اعمال رجم بر زانی محصن، علاوه بر سنت قولی و فعلی پیامبر اکرم(ص) و رجم و جلد شراحه توسط امام علی (ع) (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۱۲۱)، آیه مذکور را نیز دلیل آن می‌داند و می‌گوید: «خداوند آن را در کتاب خود آورده، البته رسم الخط آن عوض شده، ولی حکم آن باقی مانده است» (همان منبع).

ابن قدامه می‌گوید: «مرجوم آنقدر رجم می‌شود تا بمیرد؛ زیرا اطلاق رجم معنای قتل را می‌رساند به استناد فرمایش خداوند متعال که فرموده است: «لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ» (سوره الشعراء، ۱۱۶) از سنگسار شدگان خواهی بود» و فعل پیامبر(ص) که دو یهودی و ماعز و غامدیه را آنقدر رجم کرد تا مردند» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۱۲۲).

در این راستا به قول خلیفه دوم نیز استناد می‌کند که می‌گوید: «می‌ترسم زمانی برسد که مردم بگویند ما رجم را در کتاب خدا نیافته ایم و در نتیجه با ترک این واجب که خداوند آن را نازل کرده و برای مردم خوانده شده گمراه شوند و آن این است که شیخ و شیخه هرگاه زنا کردند حتماً آنها را رجم کنید. این عذابی است از طرف خدا و خداوند عزیز و حکیم است» (همان منبع، ۱۲۱).

اکثریت قریب به اتفاق فقهای حنابله، نظریه اعمال دو حد رجم و جلد بصورت توأمان را پذیرفته و این مجازات را اعمال می‌کنند (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵۶۴ و ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۱۲۰).

فقهای این مذهب، حد زنا با محارم را قتل می‌دانند، چنانچه ابن قدامه در المعنی می‌گوید: «در این مسأله اختلاف است، چنانکه احمد حنبل در یکی از دو نظرش او را سزاوار کشتن می‌داند» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۱۲۴).

در زنا غیر مسلمان با مسلمان، حنابله می‌گویند، در صورتی که اهل کتاب قضاوت مسلمانان در امورشان را پذیرفته باشند و زنا بر یکی از آنها ثابت شده باشد، حد بر وی جاری می‌شود. اگر محصن باشد رجم می‌شود و به غیر محصن صد تازیانه زده می‌شود و به مدت یکسال به جایی دور از وطنش تبعید می‌شود (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵۱۴۶).

در نزد حنابله، زنا به العنف به صورت مجزا مورد بحث قرار نگرفته و مجازات خاصی جز مجازات های عمومی زنا برایش در نظر نگرفته اند.

در مورد جرم لواط، حنابله نیز سه قول دارند (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۱۶۱):

الف) حکم لواط حکم زنا است. بنابراین، اگر فاعل و مفعول محصن باشند، رجم و در غیر این صورت تازیانه و تبعید جاری خواهد شد.

ب) مجازات فاعل جرم (لائط) و مفعول آن (ملوط) در هر حال قتل است چه محصن باشند یا نباشند.

ج) لائط همواره رجم می‌شود، ولی مלוط رجم نمی‌شود، بلکه تازیانه خورده و تبعید می‌شود و فرقی بین احصان و عدم احصان وجود ندارد.

جرایم جنسی مستوجب اعدام در قانون مجازات اسلامی

در ماده ۲۲۵ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲، رجم به عنوان مجازات اصلی زنا محصنه، تعیین شده است. از طرفی به موجب ماده یادشده، هرگاه امکان اجرای این مجازات وجود نداشته باشد، مجازات های شلاق یا اعدام - بسته به مورد آن - جایگزین خواهد شد. همچنین ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی حد زنا در موارد زیر را اعدام اعلام نموده است:

الف - زنا با محارم نسبی ب - زنا با زن پدر که موجب اعدام زانی است. پ - زنا مرد غیر مسلمان با زن مسلمان که موجب اعدام زانی است. ت - زنا به العنف یا اکراه از سوی زانی که موجب اعدام زانی است.

تبصره ۱ - مجازات زانیه در بندهای (ب) و (پ) حسب مورد، تابع سایر احکام مربوط به زنا است. تبصره ۲ - هرگاه کسی با زنی که راضی به زنا با او نباشد در حال بیهوشی، خواب یا مستی زنا کند رفتار او در حکم زنا به العنف است. در زنا از طریق اغفال و فریب دادن دختر نابالغ یا از طریق ربایش، تهدید و یا ترساندن زن اگرچه موجب تسلیم شدن او شود نیز حکم فوق جاری است.

جرایم علیه دین و امنیت اجتماعی

دسته دیگر از جرایمی که در حقوق جزایی اسلام مستوجب اعدام است، جرایم خاص علیه دین و امنیت اجتماعی است که در مواردی خاص چنین جرایمی آن چنان شدید و خطرناک تشخیص داده می شوند که شارع برای آن ها مجازات اعدام را پیش بینی کرده است. پیامبر اکرم (ص) برای جلوگیری از ایجاد تزلزل در عقیده مسلمین و القای شبهات در اصل اسلام که نتیجه اش تزلزل مبانی اعتقادی مردم و یا بی تفاوت شدن نسبت به دین و احکام الهی و در مواردی اضمحلال و نابودی حکومت دینی است، فرموده است: «مَنْ بَدَلَ دِيْنَهُ فَاقْتُلُوْهُ (مغربی، ۱۳۸۵ق، ۲/۴۸۰)؛ کسی که دین خود را تغییر دهد او را به قتل برسانید». بر این اساس، جرایم علیه دین و امنیت اجتماعی را می توان به دو نوع محاربه و ارتداد تقسیم کرد.

محاربه

جرم محاربه و افساد فی الأرض که در برخی متون فقهی با عناوین حربه، قطع الطريق یا مجازاً سرقت کبری از آن نام برده شده (سرخسی، ۱۴۲۱ق، ۹/۱۹۵)، در تقسیم بندی جرایم از اقسام جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی قرار داده شده است.

محاربه در فقه شافعی

فقه های شافعی در تعریف محارب، آن را راهزن دانسته و میگویند: «راهزنان کسانی هستند، که بوسیله اسلحه در شهر یا صحرا به قومی تعرض کرده و اموال آنها را به غارت می برند» (مزنی، ۱۴۱۰ق، ۲۶۵). شافعی نیز میگوید: «اگر گروهی در شهر یا صحرا، خونریزی به راه انداخته و اموال را به غارت ببرند، حکم راهزن را دارند» (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۴/۲۳۰). شافعی، تعرض علنی به ناموس دیگران را محاربه به شمار می آورد (رملی، ۱۴۰۴ق، ۸۲). مذكر بودن در راهزنی شرط نیست و اگر جمعی از زنان که دارای قدرت غارت و شوکت ترساندن باشند، برای راهزنی اقدام کنند، قطاع الطريق بر آنها صدق می کند. همچنین برهنه کردن سلاح را شرط ندانسته و اقدام با عصا و سنگ را نیز از مصادیق راهزنی میدانند. در تحقق عنوان راهزنی، غلبه و اخذ مال کفایت می کند و تعداد را شرط نمیدانند و اگر یک نفر قدرت غلبه بر جمعی را داشته باشد، عنوان بر وی صدق می کند.

شریبی میگوید: «در راهزنی، تعداد، مرد بودن و سلاح شرط نیست» (شریبی، ۱۴۱۳ق، ۴/۱۸۰).

در مقابل، گروهی نیز وجود اسلحه را در تحقق راهزنی شرط میدانند (نووی، ۱۴۱۲ق، ۷/۳۶۵).

در انتخاب نوع مجازات، شافعی نیز قائل به ترتیب است و مجازات های محارب را به صورت ذیل، در نظر میگیرد: «اگر بکشد و مالی را اخذ کند، کشته شده و به دار آویخته می شود، اگر بکشد و مالی را نبرد، فقط کشته می شود، اگر مالی را به غارت ببرد و کسی را نکشد، دست و پای او را بطور مخالف قطع می کنند، البته اگر ارزش مال بیش از ربع دینار باشد و اگر فقط باعث ترساندن مردم شود، تبعید می گردد» (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۶/۱۶۴).

محاربه در فقه حنبلی

حنابله اعتقاد دارند که آیه ۳۳ سوره مائده در حق راهزنان نازل شده است و قائل به سه شرط برای محارب هستند: «آنها می هستند که در صحرا، با اسلحه بر مردم هجوم برده و اموال آنها را آشکارا غارت می کنند» (ابن قدامه، ۱۴۰۹ق، ۱۰/۳۰۴-۳۰۳). ابن قدامه نیز میگوید: «محاربه باید در صحرا باشد، اسلحه همراه آنها باشد و به صورت علنی اخذ مال صورت گیرد و الا اگر اخذ مال مخفیانه باشد فاعل سارق است» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰/۳۰۳). اگر در بین محاربین، زنی باشد و کسی را بکشد و یا مالی را غارت کند، حد نه بر او و نه بر همراهانش جاری می شود؛ زیرا او مانند کودک و مجنون از اهل محاربه نیست (ابن قدامه، ۱۴۰۹ق، ۱۰/۳۱۰).

خروج برای اخذ مال به نحو قهرآمیز در تعریفی که احمد بن حنبل کرده نیز آمده است. او در تعریف محاربه بیان می دارد: «محاربه خروج برای اخذ مال به نحو قهرآمیز، مشروط به اینکه چنین خروجی منجر به ترساندن مردم یا اخذ مال یا قتل انسان گردد» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰/۳۰۲).

حائله در رابطه با مجازات های چهارگانه محارب، قائل به ترتیب هستند؛ بدین گونه که اگر بکشد و مالی را اخذ کند، کشته شده و به دار آویخته می شود، اگر بکشد و مالی را نبرد، فقط کشته می شود، اگر مالی را به غارت ببرد و کسی را نکشد، دست و پای او را بطو مخالف قطع می کنند، البته اگر ارزش مال بیش از ربع دینار باشد و اگر فقط باعث ترساندن مردم شود، تبعید می گردد (بهوتی، ۱۴۱۸ق، ۱۹۲، ۶).

محاربه در قانون مجازات اسلامی

رکن قانونی جرم محاربه ماده ۲۷۹ قانون مجازات اسلامی می باشد. مطابق این ماده، هر شخصی که به قصد جان و مال و ناموس مردم یا به قصد ارباب مردم، دست به سلاح ببرد و موجبات سلب امنیت مردم گردد. همچنین اگر شخصی در مسیر راهها از اسلحه استفاده کند و امنیت جاده و مردم را از بین ببرد نیز تحت عنوان محارب دارای مجازات خواهد بود. در همین راستا مطابق با ماده ۲۸۲ قانون مجازات اسلامی مجازات جرم محاربه یکی از موارد؛ اعدام، صلب، قطع دست راست و پای چپ یا نفی بلد می باشد.

به موجب ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ «در جرائم موجب حد به استثنای کذف و محاربه هرگاه متهم قبل از اثبات جرم، توبه کند و ندامت و اصلاح او برای قاضی محرز شود، حد از او ساقط می گردد. همچنین اگر جرائم فوق غیر از کذف با اقرار ثابت شده باشد، در صورت توبه مرتکب حتی پس از اثبات جرم، دادگاه می تواند عفو مجرم را توسط رئیس قوه قضائیه از مقام رهبری درخواست نماید. مطابق با ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی در جرم محاربه اگر محارب قبل از اثبات جرم توبه کند حد محاربه از وی ساقط نخواهد شد. ولی اگر جرم محاربه با اقرار محارب ثابت گردد و توبه محارب چه بعد از اثبات جرم و چه قبل از اثبات جرم باشد قاضی پرونده می تواند عفو او را از طریق رئیس قوه قضائیه از رهبر تقاضا نماید.

ارتداد

مجازات مرتد در اسلام از مسائلی است که از دیر باز همواره مورد انتقاد مخالفان بوده است. آنان این مجازات را نشان گر خشونت دینی و مخالفت اسلام با آزادی عقیده و آزادی مذهب، قلمداد کرده اند که نمونه ای از مجازات مذکور، حکم صادره از ناحیه امام خمینی علیه سلمان رشدی است که به قتل وی فتوا داد.

ارتداد در فقه شافعی

فقه های شافعی، بین مرتد فطری و ملّی و همچنین بین زن و مرد، تفصیلی ندارند. آنها بر این عقیده اند که مرتد به طور مطلق، ابتدا به توبه دعوت می شود و اگر توبه نکرد به قتل می رسد (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۱، ۲۹۵). شافعی، به استناد سنت قولی و فعلی پیامبر (ص)، قتل مرتد را واجب دانسته و میگوید: «مردان و زنان بالغی که از ایمان به سوی شرک باز می گردند، ابتدا دعوت به توبه می شوند و در صورت عدم پذیرش توبه کشته می شوند» (همان منبع، ۲۹۴). همچنین عوده میگوید: «مرتد به قتل نمی رسد، مگر بعد از دعوت به اسلام و اگر توبه نکرد کشته می شود. بعضی از فقها این دعوت را واجب می دانند که فتوای ملاک و فتوای راجح شافعی و احمد حنبل همین وجوب دعوت است» (عوده، ۱۴۰۵ق، ۲، ۷۲۲). ماوردی نیز آورده است: «مرتد، ابتدا دعوت به توبه می شود و اگر نپذیرفت کشته می شود» (ماوردی، ۱۴۱۴ق، ۱۳، ۳۳۷). دیگری میگوید: مرد مرتدی که توبه را نپذیرد، باستناد حدیث پیامبر (ص) که فرموده: «مَنْ بَدَلَ دِيْنَهُ فَاَقْتُلُوْهُ؛ کسی که دین خود را تغییر داد، او را به قتل برسانید»، کشته می شود و شامل زن نیز می شود» (انصاری، ۱۴۲۲ق، ۱۹، ۴۳۲).

با توجه به وجود نظریه های دعوت و عدم دعوت به توبه و همچنین، استحباب و وجوب توبه دادن مرتد (رافعی، ۱۴۰۹ق، ۵، ۳۰۹)، فقه های شافعی توبه دادن مرتد را واجب دانسته اند و در صورت عدم پذیرش توبه به کشته شدن از راه زدن گردن فتوا داده اند (انصاری، ۱۴۲۲ق، ۱۹، ۴۳۲ و رافعی، ۱۴۰۹ق، ۵، ۳۰۶). در مورد حبس کردن و عدم حبس کردن مرتد نیز، دو نظریه وجود دارد (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۱، ۲۹۵).

شافعی در خصوص مدت زمان دعوت به توبه، دو نظریه دارد: نظریه اول این که مدت دعوت به توبه سه روز باشد تا وی در این سه روز فکر کند و در اعتقاد جدید خود تجدید نظر نماید؛ اما نظریه دوم این که در همان لحظه اول که دعوت به توبه شد و او نپذیرفت، دیگر مهلتی به وی داده نشود و در همان لحظه به قتل برسد (همان منبع، ۲۹۴ و رملی، ۱۴۰۴ق، ۷، ۳۹۸).
 فقهای شافعی میگویند: مرتد اگر توبه کند، در اولین بار ارتداد، تعزیر نمی شود، ولی در صورتی که دوباره مرتد شده و توبه کند، تعزیر می شود (دمیاطی، ۱۴۱۸ق، ۴، ۱۵۷). در خصوص حکم مدنی مرتد باید گفت که فقهای این مذهب، باستناد حدیث پیامبر (ص) مبنی بر عدم ارث بردن مسلمان از کافر و بالعکس، میراث مرتد را برای بیت المال مسلمانان می دانند و برای وارث به ارث گذارده نمی شود (شافعی، ۱۴۱۸ق، ۱، ۲۹۵؛ مزنی، ۱۴۱۰ق، ۱۴۰ و انصاری، ۱۴۲۲ق، ۱۳، ۲۶۳). مزنی در خصوص همسر مرتد، آورده است: «در صورت ارتداد، طلاق همسر مرتد، رجعی خواهد بود که در صورت گذشت مدت عده و عدم رجوع مرتد، عقد زوجیت، بطور کلی فسخ می گردد و برگشت پس از آن نیاز به عقد مجدد دارد» (مزنی، ۱۴۱۰ق، ۱۷۳ و شافعی، ۱۴۱۸ق، ۱، ۲۹۷).

ارتداد در فقه حنبلی

از منظر حنابله، مرتد کسی است که از دین اسلام به کفر روی آورد و باستناد فرمایش خداوند متعال که فرمود: «وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (سوره بقره، ۲۱۷)؛ و کسی که از آیینش برگردد، و در حال کفر بمیرد، تمام اعمال نیک (گذشته) او، در دنیا و آخرت، بر باد می رود، و آنان اهل دوزخ هستند و همیشه در آن خواهند بود» و حدیث پیامبر (ص) که فرمود: «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَأَقْتُلُوهُ؛ کسی که دین خود را تغییر داد، را به قتل برسانید» اجماع شده که قتل مرتد واجب است (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۷۴).

یکی از دلایل حنابله مبنی بر قتل زن مرتد این است که در روایتی به پیامبر (ص) عرض شد که زنی بنام «ام مروان» مرتد شده است. ایشان فرمود: دعوت به توبه می شود و در صورت عدم پذیرش، کشته می شود. همچنین زن را با حبس و شکنجه کردن، مجبور به توبه می کنند (همان منبع، ۱۰، ۷۵). احمد بن حنبل مدت استتابة را سه روز دانسته و معتقد است در این سه روز شخص مرتد باید در زندان محبوس باشد و در صورت عدم پذیرش توبه با شمشیر کشته می شود (همان منبع، ۷۸ و بهوتی، ۱۴۱۸ق، ۴، ۱۰۴). ابن قدامه نیز میگوید: «مردان و زنان بالغ و عاقل مرتدی که پس از سه روز دعوت به توبه و در تنگنا قرار دادن، به اسلام برنگردند، کشته می شوند» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۰، ۷۴).

فقهایی که دعوت به توبه را واجب می دانند، مهلت آن را سه روز ذکر می کنند و دلیل این امر را احتیاط در دماء دانسته و معتقدند که در این سه روز نباید مرتد را از آب و غذا محروم کرد. هم چنین شکنجه و اذیت وی در این مدت ممنوع است (الزرقانی، ۱۴۱۸ق، ۸، ۹۵). در خصوص حکم مدنی مرتد باید گفت که حنابله اعتقاد دارند، در صورت ارتداد قبل از دخول عقد زوجیت منفسخ و همسر مرتد، از او جدا می شود و در صورتی که دخول صورت گرفته باشد، دو نظر وجود دارد (بهوتی، ۱۴۱۸ق، ۵، ۱۳۳؛ ابن قدامه، ۱۴۰۹ق، ۲۶۰۱ و ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۷، ۱۷۰)؛ ۱- به محض ارتداد، عقد نکاح منفسخ شده و زوج و زوجه از هم جدا می شوند. ۲- به محض ارتداد، طلاق رجعی، صورت میگیرد و در صورتی که تا پایان مدت عده، مرتد به اسلام بازنگشت از هم جدا می شوند. همچنین اگر مرتد بمیرد یا به قتل برسد، در مورد میراث مرتد سه قول وجود دارد و اکثر فقهای حنابله، قائل به قول اول هستند (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۷، ۱۴۷ و ۱۷۵ و ابن قدامه، ۱۴۰۹ق، ۷، ۱۶۶).

۱- اموال او برای بیت المال مسلمانان است. ۲- اموالش برای ورثه مسلمان او باقی میماند. ۳- برای ورثهای از مرتد که تابع دین جدیدش هستند، باقی خواهد ماند.

ارتداد در قانون مجازات اسلامی

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ درباره این جرم سکوت کرده و به تعریف و جرم انگاری آن توسط ماده صریحی اقدام نکرده است. حقوق دانان دلیل این امر را مصالحی بیان داشته اند که قانونگذار به واسطه آنها از طرح این حد خودداری کرده از آنجایی که معتقدیم جرم ارتداد یک جرم فقهی است و در فقه برای آن شدیدترین مجازاتها را تعیین کرده اند، همچنین جامعه

ما بر پایه اسلام و مقدسات مذهبی استوار است و نیز به مواردی برمی خوریم که به ارتداد محکوم و مجازات شده اند، ناگزیریم که بگوییم قاضی به استناد یکی از این مواد قانونی در جرم انگاری ارتداد عمل می کند، هر چند خلاءهای موجود در این زمینه و فقدان قانون و مواد صریح در این زمینه کاملاً مشهود است.

اعداد در تکرار جرایم

از جمله مواردی که در آن حکم قتل مجرم مطرح است و گروهی از فقها آن را نیز به عنوان حد مطرح کرده اند، تکرار سه یا چهار مرحله ای جرم است، بدین بیان که اگر شخصی مرتکب جرمی شده و مجازات حدی غیر اعدام و یا هر مجازات دیگری را در کبایر متحمل گردد و باز هم مرتکب همان جرم گردد و بدان سبب نیز مجدداً مجازات شود، در مرحله سوم یا چهارم، چنین شخصی محکوم به اعدام خواهد شد.

تکرار جرم در فقه شافعی

فقههای شافعی قتل را در تکرار جرایم جایز ندانسته و روایت دال بر قتل شرابخوار در مرحله چهارم را به استناد حدیث « لا یحل دم امرئ مسلم إلا بإحدى ثلاث: الثیب الزانی، والنفس بالنفس، والتارک لدینه المفارق للجماعة؛ خون هیچ مسلمانی حلال نیست مگر سه گروه زانی محسن، قاتل، و آن کس که دین خود را رها کند و از جماعت مسلمین بیرون رود» و اجماع فقها منسوخ می دانند. همچنین آنها قتل سارق در مرحله پنجم را نسخ شده به شمار می آورند (بجیرمی، ۱۴۱۵ق، ۱۲، ۲۲۵). پس در مورد تکرار جرم شرب خمر، روایتی را از پیامبر اکرم (ص) مطرح شده که فرموده: در صورت تکرار جرم در مرحله چهارم یا پنجم - با اختلاف روایات - شخص به قتل می رسد. لیکن این روایت به اعتقاد جمهور علما نسخ شده است؛ زیرا نه پیامبر اکرم (ص) و نه هیچ یک از صحابه در تمام مدت عمر خود حتی یک مورد به آن عمل نکرده و کسی را به این جرم به قتل نرسانده اند و حتی شافعی بر نسخ این روایت ادعای اجماع کرده است (جزیری، ۱۴۱۹ق، ۵، ۲۹).

ماوردی، حداکثر مجازات تکرار جرم در شرایط خاص را حبس ابد در نظر گرفته و میگوید: «برای امیر جایز است کسی را که مرتکب تکرار جرایم شده و با اجرای حدود از ارتکاب آن ها امتناع نمی کند در صورتی که مردم به سبب جرایم متضرر می شوند با تهیه و پرداخت خوراک و پوشاک وی از بیت المال، وی را در حبس ابد قرار دهد تا ضررش را از مردم دفع کند، گرچه قضات نمی توانند چنین حکمی را صادر کنند» (ماوردی، ۱۴۰۶ق، ۲۲۰). ملاحظه می شود که ماوردی برای تکرار جرم حدی تنها در صورتی حکم به حبس ابد را مجاز می شمارد که جرم ارتكابی موجب ایداء مردم باشد و چنین حکمی نیز تنها از طرف امیر و حاکم سیاسی به عنوان سیاست قابل اعمال است و قاضی از باب صدور حکم شرعی چنین عملی را نمی تواند انجام دهد. وی در ارتباط با تکرار سرقت میگوید: «اگر شخصی، سرقت کند دست راستش... قطع می شود و اگر بعد از اجرای حد دوباره مرتکب سرقت شود دست چپ وی... قطع می شود و اگر برای بار سوم مرتکب سرقت شد، شافعی قائل به قطع دست چپ اوست و در مرحله چهارم پای چپ وی قطع می شود و در مرحله پنجم تعزیر می شود و به قتل نمی رسد» (همان منبع، ۲۲۶). فقههای شافعی، همانند مشهور فقها، قتل تعزیری از باب مصلحت جامعه را جایز میدانند (جوزیه، ۱۴۱۶ق، ۱۲۰). ماوردی در این زمینه می گوید: «اجرای صلب تعزیری در صورت وجود مصلحت جایز است» (ماوردی، ۱۴۰۶ق، ۲۳۹).

تکرار جرم در فقه حنبلی

حنابله قتل در تکرار جرایم را جایز نمی دانند. ابن قدامه به روایتی از پیامبر (ص) اشاره کرده و میگوید: «زن غیر محصنه در صورت ارتکاب جرم زنا در هر بار فقط تازیانه میخورد» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۲۰، ۱۲۸). ابن قیم جوزی، پس از این که اقوال فقها را در چهار قول دسته بندی کرده، معتقد است که اگر قتل تعزیری از باب مصلحت جامعه اسلامی باشد جایز است، چنان که مشهور فقها از جمله احمد بن حنبل آن را پذیرفته اند (جوزیه، ۱۴۱۶ق، ۱۲۰). فقههای حنابله، تعزیر را به نظر حاکم موکول نموده و حبس و توبیخ و هر فعل لیدایی دیگری را هم در صورت اقتضای حال، جزء تعزیرات می دانند. ابن قدامه در این مورد می نویسد: «تعزیر به وسیله ضرب و حبس و توبیخ محقق می گردد» (ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ۱۲، ۵۲۶).

برخی در خصوص قتل تعزیری گفته اند: «در خصوص قتل به عنوان مجازات تعزیری، نظر مشهور آن را تجویز می کند، مانند قتل جاسوس مسلمان در صورت وجود مصلحت و این بعضی از اصحاب احمد است و همین طور قتل داعی به بدعت، مانند تهجم و رفض و انکار قدر» (عبدالملک، ۱۴۱۳ق، ۵، ۴۹۸).

چنانچه زحیلی نیز می آورد: «حنابله قتل جاسوس مسلمان را در صورتی که برای دشمن و به ضرر مسلمانان جاسوسی کند لازم می دانند و کسی که فسادش در زمین دفع نمی شود، مگر به سبب قتل، کشته می شود، مثل کسی که در جامعه اسلامی ایجاد تفرقه می کند و یا دعوت به بدعت در دین می نماید» (زحیلی، ۱۹۹۱م، ۴، ۱۰۷).

تکرار جرم در قانون مجازات اسلامی

ماده ۱۳۶ قانون مجازات اسلامی مقرر نموده است: «هرگاه، کسی سه بار مرتکب یک نوع جرم موجب حد شود و هر بار حد آن جرم بر او جاری گردد، حد وی در مرتبه چهارم اعدام است».

نتیجه گیری

تحقیق حاضر با رویکرد تخفیف مجازات انجام شده است و در تلاش است تا با یافتن نقاط مشترک و اختلاف بین مذاهب اسلامی، راهکارهایی برای تخفیف مجازات اعدام در نظام حقوقی ایران ارائه دهد. نتایج تحقیق نشان می دهد که در مجموع، احکام فقهی جرائم مستوجب اعدام در دو مکتب شافعی و حنبلی و همچنین در قانون مجازات اسلامی شباهت های زیادی دارند. اما در برخی موارد، تفاوت هایی نیز وجود دارد.

این تحقیق نشان می دهد که با توجه به شباهت های زیادی که بین احکام فقهی جرائم مستوجب اعدام در مذاهب شافعی و حنبلی و قانون مجازات اسلامی وجود دارد، می توان راهکارهای مشترکی برای تخفیف مجازات اعدام ارائه داد. این راهکارها می تواند نقش مهمی در کاهش استفاده از مجازات اعدام در نظام حقوقی ایران ایفا کند. در ادامه، به برخی از این مشابهاات و راهکارها به طور مفصل تر اشاره می شود:

- معافیت از مجازات اعدام در صورت توبه: در فقه شافعی و حنبلی، توبه از جرائم مستوجب اعدام، موجب عفو و بخشش می شود. در قانون مجازات اسلامی ایران نیز، در صورتی که مجرم قبل از اثبات جرم، توبه کند و ندامت و اصلاح او برای قاضی محرز شود، حد از او ساقط می گردد.
- تأخیر در اجرای مجازات اعدام: در فقه شافعی و حنبلی، در صورتی که اجرای مجازات اعدام موجب هتک حیثیت مجرم یا یکی از اولیای او شود، قاضی می تواند اجرای حد را به تعویق بیندازد. در قانون مجازات اسلامی ایران نیز، در صورتی که اجرای حد زنا موجب هتک حیثیت زانی یا زانیه یا یکی از اولیای آنها شود، قاضی می تواند اجرای حد را به تعویق بیندازد.
- عفو از مجازات اعدام: در فقه شافعی و حنبلی، عفو از مجازات اعدام توسط ولی امر مسلمین صورت می گیرد. در قانون مجازات اسلامی ایران نیز، در صورتی که رئیس قوه قضاییه یا مقام معظم رهبری، مجرم را عفو کند، حد از او ساقط می گردد.

منابع

۱. ابن قدامه، عبدالله بن احمد. (۱۴۰۵ق). المغنی. بیروت: دارالفکر.
۲. ابن قدامه، عبدالرحمن بن محمد. (۱۴۰۹ق). الشرح الکبیر. بیروت: دارالکتب العربی.
۳. انصاری، زکریا. (۱۴۲۲ق). أسنی المطالب فی شرح روض الطالب. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۴. بجیری، سلیمان بن محمد. (۱۴۱۵ق). حاشیه البجیری علی الخطیب. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۵. بهوتی، منصور بن یونس. (۱۴۱۸ق). کشف القناع. ریاض: مکتبه النصر الحدیثه.
۶. جانی پور، کرم. (۱۳۸۸). مجازات اعدام در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع).

۷. جزیری، عبد الرحمن؛ غروی، سید محمد؛ یاسر ماذح. (۱۴۱۹ق). الفقه علی المذاهب الأربعة و مذهب أهل البيت وفقاً لمذهب أهل البيت علیهم السلام. بیروت: دارالتقلین.
۸. جوزیه، محمد بن القيم. (۱۴۱۶ق). الطرق الحکمیة فی السیاسة الشرعیة. بیروت: دارالاحیاء العلوم.
۹. حبیبزاده، محمدجعفر؛ علی پور، عادل. (۱۳۹۲). منع مجازات اعدام تعزیری در فقه امامیه. فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی.
۱۰. دمیاطی، ابوبکر بن محمد. (۱۴۱۸ق). حاشیه إعانه الطالبین علی حل ألفاظ فتح المعین لشرح قرّة العین بمهمات الدین. بیروت: دارالفکر.
۱۱. رافعی، عبدالکریم بن محمد. (۱۴۰۹ق). فتح العزیز فی شرح الوجیز. بیروت: دارالفکر.
۱۲. رقانی، عبدالباقی. (۱۴۱۸ق). شرح الزرقانی. بیروت: دارالفکر.
۱۳. رملی (الشافعی الصغیر)، شمس الدین محمد. (۱۴۰۴ق). نہایۃ المحتاج إلی شرح المنہاج. بیروت: دارالفکر.
۱۴. زحیلی، وهبه. (۱۹۹۱م). العقوبات الشرعیة و القضیة و الشہادات. بی جا: منشورات کلیۃ الدعوة الاسلامیة لجمہیریۃ العظمی.
۱۵. زرقانی، عبدالباقی. (۱۴۱۸ق). شرح الزرقانی. بیروت: دارالفکر.
۱۶. سرخسی، شمس الدین. (۱۴۲۱ق). المبسوط. بیروت: دارالمعرفہ.
۱۷. شافعی، محمد بن ادريس. (۱۴۱۸ق). الام. بیروت: دارالمعرفہ.
۱۸. شربینی شافعی، خطیب. (۱۴۱۳ق). مغنی المحتاج الی معرفۃ الفاظ المنہاج. بیروت: دارالفکر.
۱۹. صمدی محلہ، سعید. (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی مجازات اعدام در فقه و حقوق ایران با فرانسه. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران، دانشکده علوم انسانی.
۲۰. طباطبائی، محمدحسین. (۱۳۹۴ق). المیزان فی تفسیر القرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیہ.
۲۱. عبدالملک، جندی. (۱۴۱۳ق). الموسوعه الجنائیه. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۲۲. عوده، عبدالقادر. (۱۴۰۵ق). التشریع الجنائی الاسلامی. بی جا: دارالکتب العربی.
۲۳. فیروزآبادی شیرازی، ابراهیم بن علی. (۱۴۳۶ق). المہذب فی فقه الامام الشافعی. قاہرہ: نشر شرکت مکتبہ و مطبعہ مصطفی البابی الحلبي و اولادہ.
۲۴. قرآن کریم.
۲۵. ماوردی، علی بن محمد بن حبیب. (۱۴۰۶ق). الاحکام السطانیہ. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
۲۶. مزنی، اسماعیل بن یحیی. (۱۴۱۰ق). مختصر المزنی. بیروت: دارالمعرفہ.
۲۷. مغربی، نعمان بن محمد. (۱۳۸۵ق). دعائم الإسلام. قم: مؤسسہ آل البيت علیہم السلام.
۲۸. نجف آبادی، سعیدہادی؛ آیتی، سیدمحمد رضا. (۱۳۹۵). تبدیل و جایگزینی مجازات های اسلامی (حدود و تعزیرات) متناسب با مقتضیات زمان. نشریہ پژوهش های فقه و حقوق اسلامی (فقه و مبانی حقوق اسلامی)، ۱۳(۴۶)، ۸۹-۱۱۲.
۲۹. نووی، یحیی بن شرف. (۱۴۱۲ق). روضہ الطالبین. بیروت: دارالکتب العلمیہ.